

**CHAU VI LONG (CHIEM HOA DISTRICT, TUYEN QUANG PROVINCE)
UNDER LY DYNASTY (XI- XII CENTURY)**

Hoang Thi Thu Dung

Tan Trao University, Viet Nam

Email address: hoangthithudung@gmail.com

<https://doi.org/10.51453/2354-1431/2023/923>

Article info

Received: 20/01/2023

Revised: 17/02/2023

Accepted: 15/03/2023

Keywords:

Chau, Ly Dynasty,

Ki mi, Bien vien

Abstract:

Tuyen Quang is a northern mountainous province This is also a living place of many ethnic groups. Tuyen Quang has an important strategic position in terms of economy, politics, national defense and security. Tuyen Quang is the land which enriches in culture and history. In the 11th - 12th centuries, Ly Dynasty named this land Chau Vi Long.

Chau Vi Long is an area whose center is the land of Chiem Hoa, Tuyen Quang today. The land is wide with small population having both rugged mountains and strategic position in terms of national defense and security. People of all ethnic groups here have a tradition of solidarity, patriotism, compassion, courage in the struggle against foreign invaders. They always work hard, in addition, have creativity in labor and unique cultural and spiritual life. In order to prove this statement, in Tac village, Yen Nguyen commune, Chiem Hoa district, Tuyen Quang province now, there is still an ancient stele Bao Ninh Sung Phuc and many archaeological vestiges dating back to Ly Dynasty (1009 – 1225) which demonstrates the heroic history period of this land.

CHÂU VỊ LONG (CHIÊM HÓA, TUYÊN QUANG) DƯỚI THỜI NHÀ LÝ (THẾ KỶ XI – XII)

Hoàng Thị Thu Dung

Trường Đại học Tân Trào, Việt Nam

Địa chỉ email: hoangthithudung@gmail.com

<https://doi.org/10.51453/2354-1431/2023/923>

Thông tin bài viết

Ngày nhận bài: 20/01/2023

Ngày sửa bài: 17/02/2023

Ngày duyệt đăng: 15/03/2023

Từ khóa:

Châu, Nhà Lý, Kì mi,
Biên viễn.

Tóm tắt

“Tuyên Quang là tỉnh miền núi phía Bắc nước ta, đây cũng là địa bàn cư trú của nhiều dân tộc anh em. Tuyên Quang có vị trí chiến lược quan trọng về kinh tế, chính trị, quốc phòng và an ninh. Đây cũng là vùng có bề dày văn hóa, lịch sử” [2, tr124]. Thế kỷ XI -XII, nhà Lý đặt tên vùng đất này là Châu Vị Long.

Châu Vị Long là vùng có trung tâm là đất Chiêm Hoá, Tuyên Quang ngày nay. vùng đất rộng người thưa, núi non hiểm trở, có vị trí chiến lược về quốc phòng, an ninh. Đồng bào các dân tộc nơi đây có truyền thống đoàn kết, yêu nước, giàu lòng nhân ái, dũng cảm trong đấu tranh chống cường quyền, áp bức, đánh giặc ngoại xâm; cần cù, sáng tạo trong lao động và có đời sống văn hoá tinh thần khá phong phú, độc đáo. Minh chứng cho điều đó, hiện nay, tại thôn làng Tạc, xã Yên Nguyên, huyện Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang còn lưu giữ tấm bia cổ Bảo Ninh Sùng Phúc tự bi và nhiều dấu tích khảo cổ học có niên đại nhà Lý (1009 – 1225) minh chứng cho một thời kỳ lịch sử đáng tự hào của vùng đất này.

1. Mở đầu

Về đất Châu Vị Long được nhắc đến nhiều trong các sách chính sử và trong một số bài nghiên cứu của các tác giả được đăng trên các tạp chí chuyên ngành. Trong bộ sử xưa nhất nước ta như: *Việt sử lược*; *Đại Việt sử ký toàn thư*; *Khâm định Việt sử thông giám cương mục*. Tất cả các tác phẩm trên đều có đoạn ghi chép về địa danh châu Vị Long, đóng góp của tầng lớp thống trị và nhân dân châu Vị Long trong cuộc kháng chiến chống Tống xâm lược (1075).

Nhà Lý (1009 – 1225) là thời kỳ chế độ phong kiến đạt được nhiều thành tựu trong kháng chiến chống

ngoại xâm, xây dựng máy Nhà nước hoàn chỉnh với nhiều chính sách phát triển kinh tế. Để bảo vệ vững chắc bờ cõi, các vua nhà Lý giành chế độ quan tâm đặc biệt và có những chính sách thích hợp đối với Man dân ở các vùng phía Bắc. Để duy trì ảnh hưởng của mình đến các khe, động và dải biên giới phía Bắc, nhà Lý chủ trương kết thân với các tù trưởng, động trưởng, các dòng họ lớn từng thống trị ở các địa phương bằng cách ban chức tước cao cho thủ lĩnh của họ. Vua Lý ban chức châu mục cho Giáp Thừa Quý ở Lạng Châu, họ Giáp nổi đời làm châu mục Lạng Châu (nay thuộc tỉnh Bắc Giang và phía nam tỉnh Lạng

Son); Nùng Tồn Phúc làm thủ lĩnh châu Thảng Do (nay thuộc tỉnh Cao Bằng); Nùng Tồn Lộc cai quản châu Vạn Nhại (nay thuộc tỉnh Thái Nguyên)...

Mặt khác, triều đình nhà Lý sử dụng chính sách *Ki mi* để ràng buộc các tù trưởng người địa phương theo chế độ thế tập để cai quản. Các sách *Việt sử lược* và Đại Việt sử ký toàn thư đã ghi lại việc gả công chúa cho các châu mục ở miền núi, biên giới như Ở Lạng Châu (Lạng Sơn), Thượng Oai (Sơn Tây), Phú Lương (Thái Nguyên)... Mùa xuân năm 1081 gả công chúa Khâm Thánh cho châu mục Vị Long bấy giờ tên là Hà Di Khánh⁴. Chính sách của nhà Lý cho phép họ thực sự quản lý vùng đất của mình theo chế độ thế tập nhưng phải thuận phục triều đình và thực hiện nghĩa vụ cống phẩm đều đặn.

Như vậy ta thấy, với vị trí quan trọng, làm phen dậu bảo vệ vùng đất biên giới phía Bắc, Châu Vị Long được triều đình hết sức quan tâm.

2. Phương pháp nghiên cứu

Trong nghiên cứu này chúng tôi sử dụng phối hợp các phương pháp nghiên cứu phân tích, tổng hợp, thống kê, so sánh, khái quát hóa để phân tích làm rõ các nội dung: vị trí địa lý, hệ thống chính quyền Châu Vị Long (Chiêm Hóa, Tuyên Quang) dưới thời nhà Lý (thế kỷ XI - XII).

3. Kết quả nghiên cứu

3.1. Vị trí địa lý châu Vị Long dưới sự cai quản của Nhà Lý (Thế kỷ XI-XII)

Vào thế kỷ X - XII, châu Vị Long có vị trí địa lý, chính trị đặc biệt quan trọng của quốc gia Đại Việt. Châu Vị Long cơ bản là vùng đất thuộc tỉnh Tuyên Quang ngày nay. Địa hình của Vị Long khá phức tạp và mang tính chuyển tiếp rõ rệt. Với hơn 80% diện tích là núi, địa hình bị chia cắt bởi nhiều dãy núi cao nhưng không kéo thành mạch mà bị chia cắt thành những khối rời rạc. Tuy nhiên, ở vùng đất này cũng có nhiều cánh đồng bằng phẳng, đó là bãi bồi bên sông Lô, sông Phó Đáy hoặc những thung lũng khá rộng giữa các dãy núi.

Trong suốt thời kỳ phong kiến, trải qua các triều đại từ Ngô, Đinh, Tiền Lê, Lý, Trần, Hậu Lê... Tuyên Quang là một vùng đất rộng lớn. Sách Đại Nam nhất thống chí viết về Tuyên Quang như sau “*Đông, Tây cách nhau 251 dặm, Nam, Bắc cách nhau 384 dặm; phía Đông đến biên giới châu Bạch Thông tỉnh Thái Nguyên 103 dặm, phía Tây đến địa giới huyện Trấn Yên và châu Thủy Vĩ tỉnh Hưng Hóa 148 dặm...*” [2,tr317]. Với vị trí là biên ải của tổ quốc, với những dãy núi cao trùng điệp, với những khe, vực hiểm trở cũng phần nào gây khó khăn cho bà con các dân tộc trong công cuộc mưu sinh nhưng ngược lại, đó cũng là vị trí đặc địa. Ưu thế đó cũng được phát huy trong các cuộc kháng chiến lớn của dân tộc sau này.

Vào thế kỷ X, châu Vị Long bao gồm ít nhất địa bàn của ba huyện: Chiêm Hóa, Na Hang và Hàm Yên của tỉnh Tuyên Quang ngày nay. Trong các sách thông sử có nhiều đoạn đề cập về châu Vị Long. Mở đầu là cuốn Việt Sử lược, sách này chép vào năm Mậu Thân (1008) “*Vua Ngọa triều – Lê Long Đĩnh thân chinh lên hai châu Đô Lãng và Vị Long bắt tù bọn Man và bắt được vài trăm con ngựa*” [11,tr.63]; Năm Quý Dậu (1013) “*Mùa đông tháng 10, vua (Lý Thái Tổ) đi đánh rợ Man ở châu Vị Long, thắng được*”[11,tr73]; “*Năm ấy (1012), người Man sang quá cột Đổng đến bến Kim Hoa (Cao Bằng) và châu Vị Long để buôn bán. Vua sai người bắt được người Man và hơn 1 vạn con ngựa*” [6,tr226]. Trong sách Khâm định Việt Sử thông giám cương mục có chép sự kiện vào năm 1013: “*Trước đó, người Man đến châu Vị Long đổi chác, mua bán; nhà vua sai người đến bắt được hơn 1 vạn con ngựa. Đến đây, Trác Tuấn làm phản, lại ngã theo người Man. Nhà vua thân chinh đi đánh. Trác Tuấn sợ bỏ trốn*”, “*Châu Vị Long, nhà Đinh, nhà Lê gọi là Vị Long, nhà Lý, nhà Trần vẫn gọi theo như thế. Khi thuộc Minh đổi là Đại Man. Về sau nhà Lê vẫn để tên ấy. Bấy giờ chính là châu Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang*” [7,tr129].

Các sách trên đều nhắc đến các vùng đất: Đô Kim bấy giờ là đất tổng Đô Kim huyện Hàm Yên, tỉnh Tuyên Quang; Bình Nguyên là vùng đất Vị Xuyên, Hà Giang; Thường Tân thuộc Tuyên quang; Vị Long là châu Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang. Trong các sách

4 Theo Đàm Thị Uyên (2004), *Chính sách dân tộc của các triều đại phong kiến Việt Nam*, nhà xuất bản Giáo dục, Hà Nội.

chính sử (như đã nhắc ở trên) đều có ghi chép về châu Vị Long và những sự kiện xảy ra ở vùng đất này, điều đó cho thấy đơn vị hành chính Vị Long đã từng tồn tại.

Về vị trí, địa bàn châu Vị Long, trong các sách điều ghi thống nhất trung tâm là vùng đất Chiêm Hóa, tỉnh Tuyên Quang ngày nay. Như vậy châu Vị Long có từ thời Đinh, Tiền Lê. Cho đến nhà Lý, châu Vị Long là một vùng đất rộng lớn, luôn được triều đình quan tâm, coi đó là vùng đất trọng yếu của Quốc gia Đại Việt.

3.2. Hệ thống chính quyền Châu Vị Long dưới thời Lý (Thế kỷ XI-XII).

Ngay sau khi ổn định công việc quốc gia như rời đô về Thăng Long, kiện toàn bộ máy nhà nước, vua Lý Thái Tổ bắt tay thiết lập quyền lực tại các huyện vùng biên viễn làm nền tảng vững chắc cho triều đình. Công việc đầu tiên nhà vua tiến hành là chia lại khu vực hành chính trong nước. Đơn vị hành chính đứng đầu cấp chính quyền địa phương thời Lý gọi là phủ, lộ. Vùng núi thì gọi là châu hay trại. Một số nơi xa kinh đô cũng gọi là trại. Như vậy ta có thể hình dung được toàn bộ cấp chính quyền địa phương của thời Lý theo một hệ thống từ trên xuống dưới như sau: *“Trên là cấp phủ, lộ (ở đồng bằng) và châu, trại (ở vùng xa kinh đô hoặc vùng núi), dưới phủ, lộ, châu là cấp huyện, giáp. Cuối cùng là thôn”*[9,tr21]. Ở miền núi xa đứng đầu châu, trại, đạo có tri châu, quan mục. Mỗi phủ, lộ, châu được chia làm nhiều huyện gọi là sách hay động tuy nhiên đơn vị hành chính cấp huyện rộng hẹp bao nhiêu thì các tài liệu không cho biết chính xác. Đứng đầu mỗi đơn vị hành chính huyện do quân giáp và chủ đô cai quản.

Nhà Lý giành chế độ quan tâm đặc biệt và có những chính sách thích hợp đối với Man dân ở các vùng phía Bắc. Để duy trì ảnh hưởng của mình đến các khe, động và dải biên giới từ Bảo Lạc đến châu Vĩnh An, nhà Lý chủ trương kết thân với các tù trưởng, động trưởng, các dòng họ lớn từng thống trị ở các địa phương bằng cách ban chức tước cao cho thủ lĩnh của họ. Vua Lý ban chức châu mục cho Giáp Thừa Quý ở Lạng Châu, họ Giáp nổi đời làm châu mục Lạng Châu (Bắc Giang và Nam Lạng Sơn); Vi Thủ An làm thủ lĩnh châu Tô Mậu (Lạng Sơn); Hoàng Kim Mãn làm thủ lĩnh Môn châu (Đông Khê); Nùng Tồn Phúc làm thủ lĩnh châu Thăng

Do (Cao Bằng); Nùng Tồn Lộc cai quản châu Vạn Nhai (Thái Nguyên) Đối với công việc cai quản quân, dân ở vùng biên giới, triều Lý đều giao cho các châu mục. *“Thời bấy giờ không đặt tiết trấn, các việc dân sự và quân sự ở các châu đều do châu mục cai quản. Các châu miền thượng du lại giao cho các tù trưởng địa phương quản lĩnh”*[8,tr306].

Mặt khác, triều đình nhà Lý sử dụng chính sách Ki mi để ràng buộc các tù trưởng người địa phương theo chế độ thế tập để cai quản. Các sách Việt sử lược và Đại Việt sử ký toàn thư đã ghi lại việc gả công chúa cho các châu mục ở miền núi, biên giới. Qua mối quan hệ hôn nhân ràng buộc đó, các tù trưởng trung thành với nhà Lý. Sử cũ cũng ghi rõ gả công chúa Trường Ninh cho châu mục Thượng Oai (năm 1036); gả công chúa Kim Thành cho châu mục Châu Phong (năm 1036); gả công chúa Khâm Thánh cho châu mục Vị Long bấy giờ tên là Hà Di Khánh (năm 1081), gả công chúa Thiệu Dung lên vùng Phú Lương (năm 1044)...

Chính sách của nhà Lý là cho phép họ thực sự quản lý vùng đất của mình theo chế độ thế tập nhưng phải thuần phục triều đình và thực hiện nghĩa vụ cống phẩm đều đặn. Ở những vùng xa, miền núi, ảnh hưởng của triều đình còn chưa thật sự sâu đậm, triều đình vẫn chưa chi phối được bộ máy hành chính địa phương. Chính quyền tại các châu, huyện miền núi thực tế vẫn nằm trong tay các tầng lớp thống trị người địa phương.

Như vậy ta thấy, với vị trí quan trọng, làm phen dậu bảo vệ vùng đất biên giới phía Bắc, Châu Vị Long được triều đình hết sức quan tâm. Trước hết, chúng ta thấy đơn vị châu Vị Long tương đương với cấp chính quyền địa phương lớn nhất trong cả nước. Ở khu vực đồng bằng gọi là Phủ, Lộ; miền núi gọi là Châu hay Trại. Vị Long được nhà Lý đặt là Châu. Theo văn bia Bảo Ninh Sùng Phúc, châu Vị Long bao gồm 49 động và 15 huyện. Như vậy có thể khẳng định Vị Long là một đơn vị hành chính tương đối rộng thời bấy giờ nằm ở vùng biên viễn phía Bắc của quốc gia Đại Việt.

Với những đóng góp to lớn của dòng họ Hà đối với triều đình, đặc biệt là đóng góp của Thân phụ Thái phó Hà Di Khánh trong cuộc kháng chiến chống Tống (thế kỷ XI), dòng họ Hà được thế tập giữ chức Tri châu châu

Vị Long và cai quản toàn bộ công việc quân, chính, ổn định tình hình xã hội ở vùng đất Vị Long. Đứng đầu châu Vị Long là Tri châu. Trong các sách chính sử, không ghi chép rõ ràng về hệ thống chính quyền của châu Vị Long. Nhưng qua khảo cứu về hệ thống chính quyền địa phương dưới triều Lý, và qua tư liệu văn bia ta có thể biết được tại châu Vị Long, họ Hà đã có nhiều đời được các triều đại phong kiến ban chức Tri châu. Họ Hà là dòng họ hiếm có ở vùng biên viễn được nhà vua hai lần gả công chúa và cho làm phò mã.

Bên dưới đơn vị hành chính châu, trong hệ thống chính quyền châu Vị Long là đơn vị Sách, Khe, Động (Theo văn bia Bảo Ninh Sùng Phúc thì bao gồm 49 động) và huyện (Văn bia Bảo Ninh Sùng Phúc có nhắc đến 15 huyện). Đơn vị hành chính dưới châu này được cai trị bởi Tù trưởng, Động trưởng... quản lý đặt dưới sự giám sát của Tri châu. Tại châu Vị Long, như chúng ta được biết, là một vùng đất rộng lớn với địa hình phức tạp, đi lại tương đối khó khăn, dân cư thưa thớt. Vì vậy chắc hẳn tại đây sẽ có nhiều đơn vị hành chính nhỏ trực thuộc châu như Khe, Động hay Sách để giúp họ Hà quản lý chặt chẽ được vùng đất của mình.

Các Tù trưởng hay Động trưởng do chính dòng họ Hà cất cử. Có thể là con cháu của dòng họ hoặc là những Tù trưởng, Động trưởng có uy tín đối với nhân dân trong vùng. Chức Tù trưởng, Động trưởng cũng có thể con cháu đời đời thế tập. Tại những đơn vị hành chính phụ thuộc cấp châu Tại châu Vị Long, nhân dân chủ yếu sống theo tập tục địa phương, ít chịu ảnh hưởng của pháp luật nhà Lý. Tại vùng Chiêm Hóa bao đời nay, nhân dân luôn lấy sản xuất nông nghiệp làm nguồn sống chính. Nhân dân trồng các loại lúa, đậu, ngô, khoai... Cây ăn quả thì có vải, nhãn, dưa... Các động vật như chim anh vũ, gà lôi, hươu, nai... Tre, nứa, gỗ thì nhiều vô kể. Huyện nào cũng có nhiều gỗ quý, như lim, sến, táu...

Mặt khác, ở vào vị trí giao thương thuận tiện nên từ thế kỷ X, châu Vị Long đã là trung tâm buôn bán ngựa nổi tiếng. Hoạt động buôn bán ngựa khá sôi động. Người Man (Nam Chiếu) mang hàng ngàn con ngựa bán ở biên giới. Vua Lê Đại Hành đã phải nhiều lần đem quân đi dẹp và có lần bắt được hàng trăm con

ngựa. Đến thời Lý, hoạt động buôn bán ngựa còn sôi động hơn, thậm chí người man còn sang đến tận Vị Long buôn bán thường xuyên .

4. Kết luận

Châu Vị Long dưới thời Lý là loại châu lớn, có vị trí quan trọng như châu Phong, châu Lạng, châu Chân Đẳng lúc bấy giờ. Mảnh đất này Dòng họ Hà cai quản theo hình thức thế tập qua nhiều đời. Bởi vị trí địa lý hết sức quan trọng, phen dậu của quốc gia ở phía Bắc nên triều đình nhà Lý đặc biệt quan tâm. Tù trưởng châu Vị Long hai đời được làm phò mã nhà Lý. Năm 1075 – 1077, trong cuộc kháng chiến chống quân xâm lược nhà Tống, châu vị Long đã có công rất lớn góp phần làm nên chiến thắng oanh liệt.

Hiện nay, tại chùa Bảo Ninh Sùng Phúc (Huyện Chiêm Hóa, Tuyên Quang) còn lưu giữ được tấm bia cổ duy nhất thuộc các tỉnh miền núi phía Bắc nước ta có niên đại từ thời nhà Lý. Nội dung văn bia chép về dòng họ Hà và những đóng góp của dòng họ này đối với vùng đất Vị Long nói riêng và đất nước nói chung ở thế kỷ XI – XII. Trong đó phải kể đến công lao to lớn của nhân vật lịch sử Hà Di Khánh [1, tr31]. Tuy nhiên, tuy nhiên liệu ghi chép về châu Vị Long còn rất hạn chế, vấn đề này cần được các nhà nghiên cứu lịch sử tiếp tục nghiên cứu làm sáng tỏ thêm.

REFERENCES

- [1] Dung, H.T.T., Tu, T.M., (2020), Ha Di Khanh's role in national history in XI-XII centuries. *Scientific Journal of Tan Trao University, March 2020, Page 124-138.*
- [2] *Dai Nam Nhat Thong Chi (volume 4, 2006)*, Thuan Hoa Publishing House, Hue.
- [3] Executive Committee of Chiêm Hoa District Party Committee (2020), *History of the Party Committee of Chiêm Hoa District*, Political Publishing House, Hanoi.
- [4] Executive Committee of Tuyen Quang Provincial Party Committee (2020), *History of the*

Party Committee of Tuyen Quang Province, National Political Publishing House, Hanoi.

[5] Huyen,P.T.T. (2022), Value of Bao Ninh Sung Phuc at Bao Ninh Sung Phuc pagoda in Chiem Hoa District, Tuyen Quang Province, *Scientific Journal of Tan Trao University*, March 2022, Page 124-138.

[6] Liem N.S. (1981), *Complete Annals of Đại Việt (volumn1)*, Social Sciences Publishing House, Hanoi.

[7] National History of Nguyen Dynasty (2008) *Kham Viet Su Thong Cuong Muc (volume 1)*, Education Publishing House, Hanoi

[8] National History of Nguyen Dynasty (1998) *Kham Viet Su Thong Cuong Muc (volume 2)*, Education Publishing House, Hanoi

[9] Uyen. D.T. (1995), *Understanding the government of our country in the feudal period*, Historical Research magazine (No. 6), page 20-25.

[10] Uyen, D.T. (2007), *Ethnic policy of Vietnamese feudal dynasties*, Education Publishing House, Hanoi.

[11] Vuong, T.Q. (2005), *Brief History of Viet Nam*, Thuan Hoa Publishing House, Hue.